

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Doświadczenie wzajemności, czyli o mózgu, języku i komunikacji w autyzmie

Author: Olga Przybyła

Citation style: Przybyła Olga. (2018). Doświadczenie wzajemności, czyli o mózgu, języku i komunikacji w autyzmie. W: K. Jędrych, D. Krzyżyk, M. Ochwat, M. Wójcik-Dudek (red.), "Przestrzenie spotkania : tom dedykowany Profesor Ewie Jaskółowej w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej" (S. 455-467). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Olga Przybyła

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Doświadczenie wzajemności, czyli o mózgu, języku i komunikacji w autyzmie

Uwag kilka o wieloaspektowych trudnościach między mózgiem i językiem

Dzięki doświadczeniu komunikacyjnej wzajemności możliwe staje się poznawanie świata innych ludzi. Spotkanie z drugim człowiekiem stanowi przyczynek do uświadamiania sobie, że każdy z nas żyje w swoim odrębnym świecie wewnętrznym¹. Ta otwarta przestrzeń wymaga odnalezienia sposobu jej opisu, gdyż różnego rodzaju akty komunikacji jednocześnie człowieka ze światem. Najczęściej człowiek poznaje i oswaja świat za pomocą słów. Struktury poznawcze człowieka są bowiem ściśle związane z umiejętnością posługiwania się językiem. Ekspresja werbalna pozwala na aktywny udział w życiu społecznym i rozwój własnej aktywności psychicznej.

Człowiek całe życie jest producentem różnego rodzaju narracji, które oddają jego zapośredniczenie w świecie i dorobek związany z doświadczeniem, gdyż

użytek, jaki czynimy z języka, jest wyrazem bardziej fundamentalnych biologicznie niż sam język zdolności mentalnych, więc żeby w pełni zrozumieć, jak język funkcjonuje, musimy pokazać, jak jest on w tych zdolnościach zakorzeniony².

¹ Zob. O. PRZYBYŁA: *Wprowadzenie*. „Logopedia Silesiana” 2015, t. 4, s. 16.

² J.R. SEARLE: *Umysł. Krótkie wprowadzenie*. Przeł. J. KARŁOWSKI. Poznań 2010, s. 35.

Odmienne funkcjonowanie któregośkolwiek spośród złożonych systemów percepcyjnych bezpośrednio przekłada się na stan reprezentacji poznawczej, ponieważ „wiele problemów językowych to szczególnie przypadki problemów umysłu”³:

W rezultacie zranienia zapomniałem wszystko, czego się kiedyś uczyłem i co kiedyś umiałem – wspomina pacjent Łurii. [...] I teraz znajduję się w dziwnym stanie niedorozwoju. Największy kłopot sprawiała mi pamięć: zapomniałem o wszystkim na świecie i teraz od nowa uczę się poznawać, zapamiętywać, rozumieć, i to w taki sposób, jak w dzieciństwie. W wyniku zranienia stałem się człowiekiem nienormalnym w pełnym tego słowa znaczeniu, chociaż nie w sensie człowieka chorego psychicznie, ale zupełnie inaczej. Stałem się nienormalnym w wyniku ogromnych ubytków pamięci i długotrwałego braku możliwości odtworzenia jej resztek... W moim mózgu galimatias, luki i słabości. [...] Wszystko to, co pozostało w pamięci, rozplynęło się, rozbiło na wiele drobnych części bez jakiegokolwiek związku i porządku. I taka to już teraz moja głowa: kłopot z każdym słowem i z każdą myślą, z każdym pojęciem⁴.

Ów zaburzony sposób odbioru rzeczywistości – przedstawiony w studium Aleksandra R. Łurii pt. *Świat utracony i odzyskany* – został wyrażony przez afatycznego pacjenta, który w następstwie uszkodzenia mózgu utracił sprawności realizacyjne wyższych czynności psychicznych, tym samym utracił część swojego *ja*.

Nierzadko wieloaspektowe trudności między mózgiem i językiem znajdują uzasadnienie w sferze nieprawidłowego percepcyjnego doświadczania, które stanowi istotny aspekt na drodze zarówno funkcjonowania w zakresie porozumiewania się werbalnego, jak i w trakcie jego opanowywania. Przebieg złożonych procesów psychicznych „zależy od wielu współpracujących ze sobą obszarów mózgu”⁵. Zmienione warunki struktury i funkcji mózgu wywołują całą gamę nieregularności i pobudzają mechanizmy kompensacji (zastępowania przestrzeni pozbawionej doświadczeń inną), które służą jako podwaliny przywracania utraconego systemu lub – jak to się dzieje w wypadku małego dziecka – jego budowania i rozwoju. Obszary mózgu odpowiedzialne za typowe dla człowieka zdolności, takie jak: umiejętność posługiwania się językiem, umiejętność planowania oraz świadomość sa-

³ Ibidem, s. 35.

⁴ A.R. ŁURIA: *Świat utracony i odzyskany. Historia pewnego zranienia*. Przeł. A. KOWALISZYN. Warszawa 1976, s. 19–20.

⁵ S. KOTAPKA-MINC: *Funkcje poznawcze i ich zaburzenia*. W: *Otępienie*. Red. A. SZCZUDLIK, M. BARCIKOWSKA, P. LIBERSKI. Kraków 2004, s. 16.

mego siebie, zostały w drodze ewolucji wytworzone niedawno, bo około 1,5 miliona lat temu⁶.

O mózgu i komunikacji

Celem artykułu jest zaprezentowanie metody umożliwiającej komunikowanie się osobie z autyzmem i przedstawienie wybranych aspektów jej drogi do budowania kompetencji narracyjnej⁷. Człowiek bowiem, tworząc narrację, opowiada sobie świat i za pośrednictwem języka „tłumaczy” go sobie, co w prostej linii prowadzi ku stwierdzeniu, że narracja jest sposobem na rozumienie świata i stanowi formę współuczestniczenia w nim.

Nie zawsze jednak jest to możliwe... Autyzm należy do grupy zaburzeń rozwojowych⁸, którego objawy mają pochodzenie neurologiczne⁹. Występujące w następstwie zmian struktur anatomicznych mózgu zaburzenia funkcji poznawczych oraz społecznych prowadzą do braku sprawności w zakresie komunikacji interpersonalnej osób z autyzmem i nierzadko łączą się z dezintegracją psychiczną i społeczną jednostki.

Przeprowadzone w ostatnich kilkunastu latach badania strukturalne i funkcjonalne mózgów osób z autyzmem¹⁰ wskazują nade wszystko na bardzo duże problemy w zakresie przetwarzania sensorycznego, które uniemożliwiają osobom z zaburzeniami ze spektrum autyzmu prawidłowe funkcjonowanie i w którego następstwie niemożliwe staje się nawiązywanie relacji z otoczeniem. Dzięki wiedzy na temat mózgu i mózgowej organizacji wyższych czynności psychicznych (w tym *teorii układu funkcjonalnego*¹¹), której podstawę stanowiły odkrycia z dziedziny fizjologii, a następnie neuropsychologii, wiadomo, że w realizacji wyższych czynności nerwowych mózg bierze udział jako całość zróżnicowana funkcjonalnie. Oznacza to,

⁶ Por. m.in. prace D. Denneta, R. Dunbara, G. Edelmanna, M. Gazzanigi, J. Searle'a.

⁷ Zob. J. TRZEBIŃSKI: *Narracja jako sposób rozumienia świata*. W: *Praktyki opowiadania*. Red. B. OWCZAREK, Z. MITOSEK, W. GRAJEWSKI. Kraków 2001, s. 87–125.

⁸ W wydaniu DSM IV określa się je mianem *całościowych zaburzeń rozwoju* oraz *zaburzeń ze spektrum autyzmu* (ASD). AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Text Revision*. Washington, DC, 2000.

⁹ Zob. N.J. MINSHAW, T.A. KELLER: *The Nature of Brain Dysfunction in Autism: Functional Brain Image Studies*. „Current Opinion in Neurology” 2010, no. 23 (2), s. 124–130.

¹⁰ Zob. ibidem.

¹¹ A.R. ŁURIA: *Zaburzenia wyższych czynności korowych wskutek ogniskowych uszkodzeń mózgu*. Przeł. A. KOWALISZYN. Warszawa 1967.

że wszelkie nieprawidłowości na poziomie rozwoju poznawczego, nierzadko współwystępujące z nimi zaburzenia motoryczne, neurologiczne i emocjonalne, wymagają stymulowania i przebudowywania całości złożonego układu funkcjonalnego.

Każdy mózg ma swoją historię stanowiącą wypadkową czynników genetycznych oraz adaptacji czynników środowiskowych fazy prenatalnej i okołoporodowej, która w dalszej kolejności rozszerza się na środowisko społeczne, intensyfikując interakcję genów z wielomodalnymi zewnętrznymi doświadczeniami. Złożony proces samoorganizacji układu funkcjonalnego oznacza nieustanne poznawanie rzeczywistości dzięki wrażeniom stanowiącym skutek bezpośredniego działania bodźców ze świata zewnętrznego lub z wnętrza organizmu na receptory (zakończenia nerwowe). Neuronalne związki i mapy korowe zmieniają się pod wpływem doświadczeń absorbowanych z zewnętrznych lub wewnętrznych bodźców, przy czym ich percepcja, adaptacja i integracja uzależnione są nie od istoty bodźców samych w sobie, lecz od harmonijnej reakcji na nie¹².

W tym bowiem tkwi sedno nieprawidłowości rozwojowych osób z autyzmem. Wynika z braku zgodności pomiędzy płynącymi z ciała nierównoważnymi, bo nierozpoznanymi jeszcze, reakcjami (szczególnie istotnymi w krytycznych okresach dzieciństwa) a społecznym wpływem. Na podstawie wieloletnich badań neurologowie i neuropsychiatrzy podkreślają, że architektura kory modeluje się dzięki wejściu w społeczne środowisko i od początku ściśle zależy od relacji przywiązania. Fortunna samoorganizacja mózgu jest określana w kontekście relacji z drugim człowiekiem i pozostaje tożsama z teorią interakcji¹³.

Oznacza to, że trzeba poszukiwać sposobów przewycięzania trudności w obszarze przetwarzania sensorycznego, gdyż wówczas następować będzie kształtowanie reprezentacji poznawczej w umyśle¹⁴. Dążenie do osiągnięcia właściwego poziomu modulacji sensorycznej i odpowiednie różnicowanie bodźców stanowią podstawowy cel oddziaływań przyczyniających się do budowania wzajemnej komunikacji. Dzięki temu osoba autystyczna, mają-

¹² Zob. O. PRZYBYŁA: *Procesy przetwarzania sensorycznego w stymulowaniu rozwoju małego dziecka*. W: *Wczesna interwencja logopedyczna*. Red. K. KACZOROWSKA-BRAY, S. MILEWSKI. Gdańsk 2016, s. 100–101.

¹³ Zob. A.N. SCHORE: *The Experience-Dependent Maturation of a Regulatory System in the Orbital Prefrontal Cortex and the Origin of Developmental Psychopathology*. „Development and Psychopathology” 1996, no. 8, s. 59–87; S. SPENCE, D. SAPIRO, E. ZAIDEL: *The Role of the Right Hemisphere in the Physiological and Cognitive Components of Emotional Processing*. „Psychophysiology” 1996, nr 33, s. 112–122.

¹⁴ Zob. G. TEMPLE: *Mózg autystyczny. Podróż w głąb niezwykłych umysłów*. Kraków 2016; G. HICKOK: *Mit neuronów lustrzanych. Rzetelna neuronauka komunikacji i poznania*. Przeł. K. CIPORA, A. MACHNIAK. Kraków 2016.

ca nierzadko ograniczone możliwości bezpośredniej werbalnej aktywności, będzie mogła doświadczać relacji z drugim człowiekiem i będzie się uczyć wyrażać intencje komunikacyjne za pomocą dostępnych jej modalności – słów, gestów, mimiki, obrazków oraz różnego rodzaju wspomagających urządzeń/przedmiotów. Ważne jest bowiem, aby dziecko – niezależnie od jego stanu funkcjonalnego – miało możliwość komunikowania się z innymi. Jedną z takich możliwości stanowi metoda ułatwionej komunikacji.

Metodę ułatwionej komunikacji (ang. *Facilitated Communication* – FC)¹⁵ wypracowała Rosemary Crossley na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia w Melbourne w Australii. Początkowo metoda ta służyła do komunikowania się z niemówiącymi osobami z porażeniem mózgowym, później podjęto udane próby wykorzystania jej w rozwijaniu zdolności porozumiewania się osób z głębokimi dysfunkcjami intelektualnymi, w tym również do pracy z osobami autystycznymi. W latach dziewięćdziesiątych metodę UK rozpowszechnił profesor Douglas Biklen z Uniwersytetu w Syracuse, który wraz z Rosemary Crossley włączył ją w zakres alternatywnej i wspomagającej komunikacji (AAC), z zaznaczeniem że metoda ta jest kierowana do osób, które wymagają komunikacyjnego wsparcia¹⁶, gdyż są osobami niemówiącymi bądź osobami z mocno zaburzoną mową¹⁷.

W definicyjnym ujęciu metoda UK ma na celu

ułatwianie ekspresji komunikacji przez wspomaganie ręki, nadgarstka, łokcia czy ramienia porozumiewającego się i dostarczanie przeciwstawnego oporu, by pomóc osobie w wyborze liter na tablicy literowej, maszynie do pisanie, komputerze w programie Word lub małym, przenośnym komputerze¹⁸.

Osoby zajmujące się zagadnieniem zaburzeń ruchowych w autyzmie określają UK jako „strategię” poprawy funkcji motorycznych umożliwia-

¹⁵ W dalszej części artykułu metoda ułatwionej komunikacji będzie sygnowana skrótem UK.

¹⁶ Przez *wsparcie komunikacyjne* rozumie się: pozycjonowanie ciała, klawiatury i/lub siedzenia z jednoczesnym dostarczaniem informacji zwrotnej piszącemu (wymawianie każdej litery, słowa czy też powtarzanie całej wypowiedzi); weryfikowanie, czy właśnie to chciał przekazać, zadawanie odpowiednich pytań, pisanie własnych komentarzy, wyznaczanie obszarów do dalszej pracy. Z tym wiąże się wsparcie użytkownika UK w kontroli własnego zachowania, wygaszanie zachowań zakłócających komunikację: agresji, auto-agresji, autostymulacji, echolalii. Por. A. ŁASOCHA: *Wprowadzenie do Metody Ułatwionej Komunikacji*. W: *AUTICA. Materiały na temat autyzmu*. Zeszyt nr 2. Red. M. WRONISZEWSKA, M. WRONISZEWSKI, O. FRĄCZEK. Warszawa 2006, s. 10.

¹⁷ Zob. *ibidem*, s. 7.

¹⁸ M.D. SMITH, R.G. BELCHER: *Facilitated Communication and Autism. Separating Fact from Fiction*. www.csaac.org/pub-fac.htm [data dostępu: 14.09.2016].

jącą osobie wskazywanie lub dotykane przedmiotów, obrazków czy liter w celach porozumiewania się¹⁹.

W Polsce, zgodnie z terminologią zaproponowaną przez Stowarzyszenie „Mówić bez Słów”, wprowadzono zastępczy termin *wspomagające sposoby porozumiewania się* – rozumiany jako „wszystkie środki, dzięki którym osoby niemówiące, słabo rozumiejące mowę mogą wyrażać swoje potrzeby, myśli i emocje”²⁰. Ułatwiona komunikacja jest jednym z takich środków, dzięki którym osoby niemówiące mogą porozumiewać się z otoczeniem. UK może stanowić dodatek, uzupełnienie czy wzmocnienie mowy oraz gwarantować zastępczy sposób porozumiewania się²¹ z otoczeniem (czasem jedyny) dla osób z autyzmem, które nie rozwinęły mowy²².

Ważne jest bowiem, by dziecko miało możliwość komunikowania się z innymi. Dlatego bezwzględnie należy stwarzać sytuacje, w których swymi wypowiedziami wpływa ono aktywnie na ich przebieg:

Po pierwsze ulga, że się coś z siebie wyrzuci, po drugie człowiek bez mowy jest jak bez co ukrywać inteligencji i poza tym i to przede wszystkim w mowie jest cały arsenał ludzkiego przeżywania naszego autystycznego świata. Więc odważcie się mówić poprzez klawiaturę...²³.

Podstawą prawidłowego rozwoju psychospołecznego jest bycie w interakcji z drugim człowiekiem. Strukturę ludzkiej wiedzy o świecie determinuje narracyjny sposób widzenia rzeczywistości.

¹⁹ Zob. E. PISULA: *Autyzm i ułatwiona komunikacja*. „Nowiny Psychologiczne” 1995, nr 3, s. 33–34.

²⁰ A. ŁASOCHA: *Wprowadzenie do Metody Ułatwionej Komunikacji...*, s. 12.

²¹ W 2000 roku w Instytucie Ułatwionej Komunikacji (Facilitated Communication Institute) na Uniwersytecie w Syracuse powstał dokument opisujący standardy treningu ułatwionej komunikacji. Projekt koordynowany był przez Marilyn Chadwick, a redagowany wspólnie z Mayerem Shevinem. Do współpracy zaproszono wielu specjalistów ułatwionej komunikacji, głównie ze Stanów Zjednoczonych i z Australii, m.in. twórczynię metody Rosemary Crossley oraz Dagleasa Biklena, największego jej propagatora i założyciela Instytutu. Dokument powstał na podstawie wcześniejszych opracowań metody i składa się z trzech zasadniczych części: I. Fundamentalne wartości i zasady oraz dobra praktyka; II. Podstawy treningu i technicznej pomocy; III. Lista kompetencji wspomagającego, do których dołączono materiały (książki, broszury itp.) wraz z bibliografią załącznikową. FACILITATED COMMUNICATION INSTITUTE: *Facilitated Communication Training Standards*. Syracuse 2000. <http://soeweb.syr.edu/thefci> [data dostępu: 15.06.2014].

²² Zob. B. RIMLAND: *Facilitated Communication Reports Generate Heated Controversy*. „Autism Research Review International” 1991, vol. 5, no. 1, s. 6.

²³ Wypowiedź szesnastoletniej dziewczynki z autyzmem, której przypadek jest omawiany w artykule.

Umówmy się – jak pisze Jerzy Trzebiński – że termin „rozumienie czegoś” oznaczać będzie ukształtowanie się w naszym umyśle reprezentacji poznawczej, nazywanej potocznie „odzwierciedleniem” jakiegoś obiektu, zjawiska czy stanu składającego się na rzeczywistość. W związku z tym rozumienie oznaczać będzie zarówno spostrzeżenie prostego obiektu fizycznego [...], jak i jego rozumienie [...]. W obu wypadkach rozumienie oznacza finalny produkt procesów poznawczych²⁴.

Tym samym poznanie ma charakter konstrukcyjny, a nie reprodukcyjny, natomiast proces rozumienia oznacza interpretowanie generowanych przez umysł danych. Rozumienie rzeczywistości angażuje bowiem wiedzę, emocje i wartości oraz łączy się z uczestnictwem w kulturze²⁵. Dlatego zadaniem szczególnym jest dbałość o tworzenie form narracyjnych, służących wyzwalaniu zdolności komunikacyjnych. Najistotniejsza w pracy UK jest konkluzja, że tworzoną rzeczywistość rozumie osoba autystyczna w postaci jej własnej historii, której jest częścią.

Dialog z Drugim – studium przypadku

Badaniu poddano szesnastoletnią dziewczynę uczęszczającą do klasy I gimnazjum dla uczniów z autyzmem. Iwona, bo tak ma na imię opisywana osoba, poza autyzmem ma również niedorozwój palców prawej ręki.

Dziewczynka porusza się samodzielnie, ma dobrze rozwiniętą koordynację wzrokowo-ruchową. Bardzo lubi gry i zabawy, potrafi wykonywać wszystkie ćwiczenia po słownym, dokładnym opisie i pokazie nauczyciela. Z powodu niedorozwoju palców posługiwanie się narzędziami plastycznymi jest utrudnione, jednak dziewczynka zadaje sobie trud współpracy z nauczycielem i osiąga efekty w cięciu nożyczkami, smarowaniu klejem, trzymaniu pędzla.

Zakres jej samoobsługi jest na wysokim poziomie. Nie tylko sygnalizuje potrzeby fizjologiczne, lecz także samodzielnie korzysta z toalety i wykonuje czynności związane z higieną osobistą. Nie potrzebuje żadnej pomocy w spożywaniu posiłku, je bardzo estetycznie, posługuje się sztućcami.

²⁴ J. TRZEBIŃSKI: *Narracja...*, s. 87.

²⁵ „Schemat poznawczy to model pewnego elementu rzeczywistości pełniący wobec tej rzeczywistości dwie podstawowe i nierozdzielnie powiązane ze sobą funkcje: funkcje reprezentacji i funkcje reguł przetwarzania informacji o tej rzeczywistości”. Ibidem, s. 91.

Iwona wykonuje polecenia, naśladuje, potrafi grupować przedmioty według kilku cech wspólnych (koloru, kształtu, wielkości), wskazuje różnice między przedmiotami, obrazami, symbolami. Potrafi ułożyć obrazek składający się z ponad dziesięciu elementów, komponuje logiczną całość zdarzeń w historyjce obrazkowej, prawidłowo dobiera etykiety do obrazków, odwzorowuje układy z klocków, mozaiki, dodaje, odejmuje, orientuje się w czasie. Jest również utalentowana muzycznie, komponuje na organach własne melodie, zapamiętuje teksty piosenek, schematy rytmiczne, lubi słuchać muzyki poważnej.

Z kolei kontakty społeczne stanowią dla badanej duży problem. Pomimo postępów w nauce – niepokoją i utrudniają pracę: okresowe zaburzenia koncentracji uwagi, labilność emocjonalna, nieumiejętność radzenia sobie w trudnych, stresujących sytuacjach. Zauważa się cykliczność występowania zachowań agresywnych, nasilenie tików, natręctw, krzyku, echolalii odroczonej, zachowań destrukcyjnych (niszczenie książek, dzienników, targanie przedmiotów, rzucanie nimi). Zdarzają się również trudne do opanowania zachowania agresywne (doskakiwanie do włosów nauczyciela, ściąganie uczennicom gumek czy okularów), co uniemożliwia prowadzenie zajęć i negatywnie wpływa na innych uczniów. Bardzo często są to reakcje nieadekwatne do sytuacji, trudne do przewidzenia.

Poza środowiskiem szkolnym zachowania te dezorganizują funkcjonowanie w środowisku rodzinnym. Mamie coraz trudniej jest opanować negatywne zachowania córki. Skarży się, że Iwona jej nie słucha, manipuluje nią i nie reaguje na żadne kary czy zakazy.

Wypowiedzi w metodzie ułatwionej komunikacji

Mowa dziewczynki ma charakter echolalii. Spontaniczne wypowiedzi są formą monologizowania lub stanowią echo fraz usłyszanych, nie mają kontekstu społecznego, dlatego od początku starano się wypracować alternatywny sposób komunikowania się.

Na pierwszym etapie edukacji uczennica korzystała z piktogramów, szybko jednak udowodniła, że może przejść do kolejnego etapu komunikacyjnego, jakim jest poznawanie liter. W przypadku Iwony sprawdziła się metoda Glenna Domana, czyli nauka globalnego czytania. Dzięki tej metodzie Iwona w doskonały sposób opanowała znajomość liter. Kolejnym krokiem było zainicjowanie próby pisania ze wspomaganiem, czyli zastosowania metody ułatwionej komunikacji. Dziewczynka – w trakcie

wstępnych ćwiczeń podpisywania – zaznajamiała się z rozłożeniem liter na klawiaturze oraz doskonaliła sprawność odpowiedniego nacisku²⁶.

W wyniku aktywizacji i stymulacji akceptowalnych przez dziewczynkę modalności wzrokowo-słuchowych i proprioceptywnych pobudzone zostały mechanizmy neuroplastyczności i neurokompensacji, co zaowocowało tworzeniem się w pierwszej kolejności form dialogowych, a z czasem – form narracyjnych. Wraz z przełamywaniem trudności językowych ujawniła się wielka wrażliwość i duża uczuciowość dziewczynki.

W wypadku Iwony ważne było wprowadzenie kart ze słowami *Tak* i *Nie*, co pozwalało jej na szybką odpowiedź na proste pytania, por.:

Pytanie: *Iwona chcesz skorzystać z toalety?*

Odpowiedź: *Tak*.

lub:

Pytanie: *Idziemy dzisiaj na spacer?*

Odpowiedź: *Nie*²⁷.

Umożliwiło ono rozwijanie świadomości własnych potrzeb dziewczynki oraz uczenie jej decydowania o tym, co chce robić.

Kolejnym etapem „rozmów” w zakresie UK było rozwijanie umiejętności wyrażania przez dziewczynkę preferencji w zakresie jej ulubionych szkolnych posiłków oraz kształcenie umiejętności udzielania odpowiedzi na konkretne pytania związane z tematem lekcji. Wraz z wyzwalaniem aktywności komunikacyjnej rozwijała się samoświadomość. Wyrazem dojrzałości i świadomości własnej choroby jest między innymi ta wypowiedź Iwony:

[...] aparatura autyzmu nie działa według ludzkiego rozumu, i to że zachowuje się okropnościowo akurat nie jest moja zasługa, ale zasługa otoczenia i zmian w nich, to znaczy że zachowuje się zależnie od otoczenia i od tego jaka atmosfera panuje w domu, od tego czy się wyśpię i od działania kropelek. Raz jest lepiej, a raz gorzej. Przy takiej pogodzie nawet zdrowi mają dość, a co dopiero tacy jak ja...

²⁶ W trakcie pracy osoba wspomagająca siedzi bokiem do osoby piszącej (w tym wypadku Iwony) i delikatnie ujmując dłoni piszącego, tak by zwisające palce (lub palec) mogły wskazywać litery na klawiaturze komputera. Na początkowych etapach praca odbywa się małymi krokami w celu doświadczenia przez niemówiącą osobę komunikacyjnego sukcesu – wyrażania swoich pierwszych intencji.

²⁷ W artykule pozostawiono oryginalne zapisy wypowiedzi Iwony.

Dziewczynka posługuje się metodą UK od pięciu lat. Na początku zapisywane przez Iwonę odpowiedzi były jednowyrazowe. W nieco bardziej złożonych brakowało nadawcy, tematyka była nielogiczna, chaotyczna, cechowały się brakiem spójności.

Obecnie Iwonka doskonale radzi sobie z budową wypowiedzi. Teksty, jakie tworzy dziewczynka, można uznać za spójne, logiczne. Jej ulubioną formą wypowiedzi są listy. Co ważne, teksty pisane są samodzielnie, nie wymagają pomocniczych, naprowadzających pytań nauczyciela. Jako przykład zacytuję list kierowany do nauczycielki, która urodziła córeczkę:

Witaj Mamusiu nowonarodzonego dzieciatka.

Reszta jest nie ważna tylko ono się teraz liczy i nikim innym się nie martw i nie troszcz jak tylko nim. Raduje się z Twojego szczęścia i szczęścia w całej rodzinie Gurgulowi w rodzinie wszystkich. Razem sumieniem i dusza jesteśmy przy tobie i Twojej powiększonej rodzinie. Wasze szczęście jest naszym szczęściem,. Tu nie ma miejsca na przesadzanie więc dawajcie z siebie wszystko aby dac tej coreczcemilosci tyle wolala ze szczescia i z samych wyzyn radosci radujemy się z Martusi co wazy 3 kilo 400.

Razem z wami ciesza się także Ula i Nina. Dobrze nam razem i ty się o nas nie martw bo wola twoja została spełniona i Ula godnie stara się Cie zastępować. Razem z nią panujemy nad sytuacją i dobrze nam to wychodzi. To takie rewelacyjne że razem tworzymy klasę ty, i my. To klasa na odległość ale przecież to tylko przejściowe.

Wiedz że pisze już pewnie z shiftem i wychodzą z tego piękne duże litery. Wiedz także że ewentualnie wiem już jak robi się różne fajne rzeczy bo pani Nina szalenie ozdabia naszą klasę.

Z okazji zbliżających się Świąt Bożego Narodzeniażyczę Wam wielu dobrych chwil spędzonych w rodzinnej atmosferze zobaczcie pierwszą gwiazdkę i przytulcie się do siebie. Pozdrawiam gorąco i sciskam serdecznie.

Uczennica ma bogaty zasób słownictwa. Zachowała cechy gatunkowe listu i zastosowała zróżnicowaną składnię. Dziewczynka na dobrym poziomie opanowała części mowy, gdyż w wypowiedzi posłużyła się – poza czasownikami i rzeczownikami – przymiotnikami, liczebnikiem oraz przysłówkami. Autorka prawidłowo wprowadziła w tekst zwroty grzecznościowe i utożsamiała się z nadawcą tekstu, stosując bezbłędnie czasowniki w pierwszej osobie liczby pojedynczej.

Wypowiedź dziewczynki jest rozbudowana pod względem treściowym i stanowi odzwierciedlenie bogatego świata wewnętrznego osób z autyzmem. W narracji listu dostrzega się wielką wrażliwość, empatię i zrozumienie uczuć drugiego człowieka. Dzięki możliwości wypowiadania włas-

nego zdania metodą UK Iwona stała się równoprawnym uczestnikiem wydarzeń rodzinnych oraz klasowych.

Jej wysoki poziom empatii i dojrzałości w budowaniu relacji komunikacyjnych znajduje potwierdzenie w liście kierowanym do brata. Tekst ma niejednorodny charakter. Dwa pierwsze fragmenty pełnią funkcję wstępu i rozwinięcia, natomiast koniec wypowiedzi ma formę dialogową, w której została wyrażona prośba-apel do brata:

Czesc mój wo fajny braciszku Au dzisiaj postanowiłam do ciebie napisac list.

Chciałabym ci wyjaśnić powód to znaczy motywy dlaczego autyzm nie pozwala mi na rozmowe z toba mimo ze bardzo bym tego chciała ale cos nam ciągle przeszkadza i zrozum ze ja nie jestem tak nierozsadna jak sobie myslisz.

Braciszku mój mily zawsze byles mi drogi i zawsze mogłam na ciebie liczyć sam wiesz ze życie mamy ciężkie i los nas zawsze xdoświadczał dlatego musimy się trzymać razem tak by żadna siła nas nie rozdziała. Ty wiesz co w naszej rodzinie się dzieje i dlatego tobie mogę powiedzieć wszystko co mi leży na sercu.

List kończy się pytaniem skierowanym do brata: *Czy chciałbyś kiedyś pisać ze mną na komputerze?*, gdyż dziewczyna nigdy wcześniej nie komunikowała się w ten sposób ani z mamą, ani z bratem. Obawy wynikają z faktu, że brat Irek nie akceptuje jej autyzmu. Iwona nie chce jednak pozostawać bierna i kieruje konkretne polecenie do brata: *Ty mnie trzymaj za reke a ja ci pomoge dalej kochany bracie irku.*

Zasadniczą część listu stanowi opis autyzmu Iwony, który nie pozwala jej na kontakt werbalny z bratem. Tekst bogaty jest w emocje i uczucia:

- braciszku mój mily, zawsze byleś mi drogi;*
- Życie mamy ciężkie i los nas zawsze xdoświadczał;*
- tobie mogę powiedzieć wszystko co mi leży na sercu.*

Nie sposób nie zwrócić uwagi na wielość występujących w tekście części mowy, dużą liczbę rzeczowników, czasowników i przymiotników. Zdania łączą się z sobą pod względem treści, tworząc spójny tekst.

W przypadku Iwony poprawa ekspresji komunikacji wpłynęła na zmianę zachowania: rozwinęła wewnętrzną równowagę, dzięki której nastąpiła redukcja zachowań agresywnych. Dziewczynka zaczęła pisać o nich, co świadczy o tym, że ma świadomość swego nieodpowiedniego zachowania.

Analiza listów odzwierciedla bogaty świat dziecka. Rozwój zdolności komunikacyjnych za pomocą metody UK wyzwala poczucie samoświad-

domości, prowadzi do pozbycia się poczucia wyizolowania, tym samym stanowi szansę nawiązania kontaktów z otoczeniem i skutkuje wzmocnieniem więzi uczuciowych.

Kilka słów podsumowania na temat doświadczania komunikacyjnej wzajemności

Komunikacja „otwiera nowe perspektywy i nowe możliwości zarówno w procesie uczenia się, jak i działania, zaczyna dominować nad dotychczasowymi doświadczeniami i zaczyna je przekształcać”²⁸. Realizuje się ona w językowych działaniach, które w swej istocie stanowią zespół złożonych czynności neurofizjologicznych angażujących wiele struktur mózgowych. Ich osiągnięcie umożliwia jednostce nawiązywanie i utrzymywanie relacji interpersonalnych oraz współuczestniczenie w życiu społecznym. Sprawia, że człowiek doskonali swój rozwój dzięki gromadzeniu i porządkowaniu wiedzy o sobie samym i otaczającym go świecie. W sytuacji gdy dziecko nie odczuwa potrzeby wchodzenia w interakcje społeczne, praca nad rozwijaniem jego umiejętności mówienia i rozumienia wydaje się dużym problemem.

Dziecko ma wówczas trudności z odczytywaniem komunikatów, prawidłowym ich interpretowaniem oraz właściwym reagowaniem na nie.

Mimo trudności w kontakcie z dzieckiem autystycznym należy dążyć do stabilizowania nierzadko rozregulowanych bodźców sensorycznych. Udanym sposobem rozwijania umiejętności interakcyjnych jest pobudzanie mechanizmów neuroplastycznych i neurokompensacyjnych dzięki aktywnemu współuczestniczeniu i wnikliwej obserwacji reakcji oraz zachowań dziecka. Rozpoznawanie akceptowalnych przez osobę ze spektrum autyzmu poziomów modalności czuciowych umożliwia harmonijne jej funkcjonowanie. Metoda UK, dzięki której osoby w niej uczestniczące pozostają z sobą w relacji, umożliwia wytłumaczenie pozornie nieadekwatnych i niezrozumiałych dla otoczenia zachowań osoby autystycznej, na przykład niezrozumienie powodów jej agresji lub autoagresji. Praca tą metodą sprawia, że osoby autystyczne zyskują sposób na wypowiedzenie swoich opinii w sprawach, które bezpośrednio ich dotyczą, dzięki czemu mogą współdecydować o sobie i swoim życiu. Doświadczanie komunika-

²⁸ O. SACKS: *Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy*. Przeł. A. MAŁACZYŃSKI. Poznań 1998, s. 74.

cji daje im także możliwość dostrzeżenia wpływu ich słów na otoczenie i wzięcie większej odpowiedzialności za własne zachowania. Przyczynia się do ujawnienia potencjału intelektualnego osoby piszącej, tym samym pozwala na rozwój i doskonalenie poziomu jej funkcjonowania poznawczego.

Metoda UK jest sposobem rozwijania umiejętności komunikowania się, tym samym umożliwia drogę postępowania terapeutycznego, gdyż przyczynia się bezpośrednio do wymiany myśli i doświadczeń. Daje ona osobom autystycznym szansę na nawiązanie kontaktu z innymi ludźmi i stanowi formę porozumiewania się ze światem zewnętrznym.